

RECITINDU-L PE STAHL

Ionuț BUTOI

Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării
University of Bucharest, The Faculty of Journalism and Communication Studies
Personal e-mail: ionut.butoi@cooperativag.ro

REREADING STAHL

Abstract: In this paper, I highlight mostly ignored aspects of the work of H. H. Stahl: his stance on the issue of “national specificity,” on village culture, and on the modernization of Romanian villages through “culturalization”. Reviewing some of his popularization and scientific texts from the 1930, but also his late contributions from the 1980, show a remarkable continuity and consistency of Stahl’s vision on these subjects. And it is not the kind of vision someone would expect from a socialist or Marxist social scientist. For Stahl, the village culture was the true (and unique) Romanian culture, a peasant culture that he was very fond of. In some respects, and, in fact, not so surprisingly, Stahl, what regards “national specificity” and village culture, is much closer to (the reactionary, traditionalist, autochthonous) Mircea Vulcănescu, his monographist fellow and personal friend, than any other leftist thinker in interwar Romania.

Keywords: Henri H. Stahl, village culture, sămănătorism, monographic research.

Citation suggestion: Butoi, Ionuț, „Recitindu-l pe Stahl”. *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 5-14.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.02>.

„O fi avut dreptate Gherea, dar nu știa ce-i satul românesc. Satul românesc? Iorga știa ce înseamnă”. Henri H. Stahl în dialog cu
Zoltán Rostás

Henri H. Stahl rămâne un autor a cărui gândire socială, în ciuda notorietății sale în cadrul Școlii Sociologice de la București, dar și ca personalitate aparte, precum și a cercetărilor nu puțin și de bună calitate despre opera și biografia sa, este incomplet cartografiată, ascunzând zone surprinzătoare și necunoscute. Uneori este vorba despre aspecte necunoscute dar aflate „la vedere”, foarte vizibile în opera consacrată a sociologului, dar, din varii motive, ignorate. Alteori este vorba despre scrieri inedite sau foarte puțin cunoscute care ne arată un observator al fenomenelor sociale și istorice foarte complex și, în multe privințe, raportat la științele sociale contemporane, avangardist.

În cercetarea de față îmi propun să prezint unul din aceste aspecte ignorate, dar la vedere din opera lui H.H. Stahl: raportarea la chestiunea „specificului național”, la cultura sătească și la modernizarea satelor românești prin acțiuni de „culturalizare”. Trecerea în revistă a textelor interbelice sau din anii 1980, de popularizare sau științifice, contextualizate cu elemente biografice (situație socială, corespondență etc.) arată o continuitate și consistență considerabilă a viziunii lui Stahl asupra acestor subiecte, într-atât încât calitatea sa de gânditor marxist sau socialist se relativizează până la a deveni

secundară. Mult mai evidentă este o gândire care-l situează pe sociologul istoric în familia conceptuală poporanistă de extracție sămănătoristă și răsăriteană. În anumite privințe și, de fapt, deloc surprinzător, îl regăsim pe Stahl, în chestiunea „specificului național” și a culturii sătești, mult mai aproape de (reacționarul, tradiționalistul, autohtonistul) Vulcănescu decât de oricare alt gânditor de stânga din România din perioada interbelică. Făcând o atență arheologie conceptuală, această componentă a gândirii sociale a lui Stahl ne relevă mai degrabă un gânditor răsăritean decât un cartezian occidental preocupat doar de „știință” care nu doar descoperă „devălmașia”, „obștea” și „sobornicitatea” ca fenomene sociale, ci le reconsideră normativ ca realități culturale demne de a fi cunoscute și, în măsura în care se mai putea, salvate.

În cele ce urmează voi porni de la o scriere târzie a lui Henri H. Stahl, cunoscuta *Eseuri critice*, pentru a arăta maniera în care tratează „specificul național”, existența unei culturi „autentice” românești și posibilitatea de a o cunoaște și reda, precum și sămănătorismul și alte curente „romantice” și „retrograde”. În al doilea pas, voi arăta că ideile lui Stahl din anii 80 comunisti nu sunt diferite esențialmente de scrierile sale științifice, de popularizare și de opinie din anii 1930 interbelici. În fine, voi discuta diferite „urme” care contextualizează aceste concepții ale lui Stahl și care se regăsesc în corespondență, conversații de istorie orală, mici fragmente din arhive private.

Eseuri critice, dar nu foarte

Controversele stârnite de aparentul demers iconoclast al lui Henri H. Stahl la adresa unor „corifei” ai culturii naționale precum Eliade și Blaga se numără printre motivele pentru care a trecut aproape neobservat chiar principalul argument al criticii sale: anume, cei doi nu sunt certați pentru că vor să descrie specificul național sau cultura autentică/profundă/abisală românească, ci pentru că o fac „neștiințific”, în lipsa unei cercetări de teren. De ce este important acest aspect? Pentru că arată limitele și fundamentele criticii aduse de Stahl: el nu atacă un consens de bază al culturii românești din ultimul veac cu privire la existența unui presupus „specific național” și cu privire la existența unei culturi „autentice” românești, nici nu consideră o astfel de preocupare drept lipsită de sens sau reflectând o pistă falsă, spre deosebire de cea a evidențierii antagonismelor sociale, așa cum te-ai aștepta la un gânditor marxist. Dimpotrivă, Stahl asumă această premisă de bază și elaborează pe temeiul ei o critică ce este îndreptată asupra mijloacelor folosite. În acest sens, critica lui este mai mult o ceartă de familie decât un demers alternativ sau o deconstrucție structurală. Astfel, încă din introducerea *Eseurilor*, Stahl arată:

„(...) în adevăr, se pare că, dacă vrem să avem certitudinea că în istoria culturilor, pe plan universal, putem veni și noi cu un aport valoros, nu avem altă soluție decât să acceptăm ideea că neamul românesc există cultural în special prin fapta social-culturală a „satului”, adică a folclorului și a etnografiei sale.”

Mai mult decât atât, reia binecunoscutul topos al clivajului cultural dintre sat și oraș, ultimul nefiind înzestrat cu o cultură autentic românească. După ce admite că și orașele au „propriile valori” care „nici ele nu trebuiesc și nu pot fi contestate”, Stahl reia teza artificialității culturii urbane românești inclusiv din cauza amestecului de populații:

„Căci orașele noastre nu au un caracter specific național, populația lor fiind amestecată, loc de adăpost a câți s-au putut refugia aci, după căderea Bizanțului, dar și loc de cucerire, prin migrație năvălitoare, ale unor neamuri venite de la est și de la vest. Specific românesc nu rămâne a fi socotit decât satul, populația rurală, care, ca strat de fund, modest, tăcut, mult răbdător, dar extraordinar de tenace, a reușit să supraviețuiască, păstrând tradiția unei limbi și a unei culturi occidentale latine, degradată, ruralizată, totuși suficient de puternică astfel încât să constituie ceea ce s-a numit «o enigmă și un miracol al istoriei».”¹

Odată circumscris acest cadru al dezbaterii, în care distinge și menționează curentele „ruraliste” latiniste, junimiste, sămănătoriste și poporaniste, Henri H. Stahl invocă și experiența „sociologiei națiunilor” a lui D. Gusti, pentru a o diferenția de tentativele „filosofic-culturale” de investigare a culturii românești, în care îi încadrează pe cei doi autori discutați,

Blaga și Eliade. Este semnificativ, așadar, că critica lui Stahl nu ține de exclusivism metodologic prin care se resping alte căi de accesare a „specificului național” decât cea monografistă („sociologia națiunii”). A căuta să descrii „specificul național” dintr-o perspectivă filosofic culturală nu este o cale greșită, pentru Stahl, ci decuplarea acestei perspective de informarea făcută posibilă de folclor, etnografie și alte științe socio-culturale:

„atât față de unul, cât și față de celălalt va trebui scos în relief faptul că niciunul nu a cunoscut prea bine satul despre care totuși filosofează; și mai mult decât atât, că ei afirmă răspicat că nici nu au avut nevoie să-l studieze pe căile științifice indicate de disciplinele sociale. Este chiar ciudat să constăți cum refuză acești doi gânditori să meargă pe căile științei, unul afirmând că, făcând parte din fenomenul românesc, e suficient să se autoanalizeze, celălalt spunând că istoria religiilor reprezintă cheia pentru corecta înțelegere a specificului românesc.”²

Stahl continuă cu o pledoarie pentru „baza documentară” și contactul cu realitățile de pe teren care trebuie să stea la baza oricărui sistem teoretic, fie el filosofic, teologic sau științific, avansând și unele explicații biografice pentru calea nedocumentată aleasă de Blaga și Eliade. Pledoaria se încheie cu evocarea unor formulări specifice mediului monografist: contactul cu realitatea socială este metaforizată prin trimiterea la mitul lui Anteu, a cărui forță izvora din contactul cu pământul.³ Relevantă pentru cercetarea de față este și poziționarea lui Stahl față de proiectul identificării unui sistem metafizic care să subîntindă multitudinea de rituri, obiceiuri, fapte sociale și culturale observabile prin cercetarea științifică de teren. Este acesta posibil, se întrebă monografistul: „ne putem întreba dacă în dosul întregii serii de practici în legătură cu viața omului de la naștere până la moarte nu s-ar putea ascunde totuși un sistem sau măcar un germene de sistem de gândire metafizică?”

După care explorează posibilitatea reconstituirii a unei astfel de gândiri „existente latent” după modelul oferit de științele lingvistice care, plecând de la „graiul” vorbit, reconstituie o „limbă” cu reguli gramaticale. Stahl nu exclude un eventual rezultat al unei astfel de întreprinderi de a sistematiza diversele „semnificații” desprinse din fapte sociale, dar o consideră o muncă laborioasă aflată la început de drum și care trebuie așezată într-o corectă și științifică înțelegere a „naturii vieților folclorice” sau a „culturii folclorice”, obiectul Părții a IV-a a *Eseurilor*. Fără a explora o astfel de tematică, sociologul reia teza sa a obștii pe bază de tradiție difuză, explorând mecanismele sociale de reproducere a „bunurilor culturale”.

Este de discutat în ce măsură viziunea de bază a lui Stahl cu privire la „cultura folclorică” este cu adevărat diferită (și, astfel, pronunțat marxistă) față de cea împărtășită de Dimitrie Gusti sau alți monografiști care au teoretizat „sistemul” sociologiei gustiene. „Economicul” este o manifestare a societății, precum în schema clasică monografistă, element preluat de Stahl ca atare, la intersecția dintre „natură” și „social”, fiind nu doar un

factor condiționant, ci și condiționat prin inserția sa în social:

„în structura economică de „bază” a societății intervine și problema relațiilor sociale, adică stabilirea modalităților diverse prin care oamenii își organizează relațiile dintre ei, relații care, pe de altă parte, nu sunt numai economice, ci și de multiple feluri, de la cele care se stabilesc în sânul unei gospodării familiale, până la cele de natură juridic-politică, ale statului.”⁴

De asemenea, prin modul în care sociologul se referă la funcția socială și semnificația faptelor/textelor folclorice, de asemenea, nu se diferențiază de modul în care, de pildă, Mircea Vulcănescu prescria cercetarea manifestărilor economice în monografie. Unde este categoric Stahl în privința „specificului național” este în respingerea existenței vreunui „duh al poporului”⁵, trimitere directă la abordările herderiene, și, mai mult decât atât, la postularea unui unice culturi folclorice, precum și a mitologiei speculative practicate de Eliade sau Blaga. În cele din urmă, însă, nici această trăsătură nu-l singularizează pe Stahl în Școala monografică, unde „sociologia națiunii” avea alte rădăcini decât cele strict etno-culturale. Până și Vulcănescu, în a sa *Dimensiune românească a existenței*, realizează un demers exploratoriu ce are ca obiectiv crearea unui profil de mentalitate colectivă pe baza configurației limbii, nu atât hermeneutica vreunei esențe culturale transistorice și asociale.

În fapt, *Eseurile* sunt doar o aducere la zi a unor mai vechi idei și critici ale lui Stahl. Despre Blaga publicase încă din 1938, în *Sociologie Românească*. De altfel, reia în 1983, în anexe, și câteva studii mai vechi, printre care și „Satul”, publicat inițial în 1935 (nu în 1933, cum este datat eronat în *Eseuri*) în *Criterion*, revistă a cărei responsabilitate era asumată de Henr H. Stahl în compania lui Petru Comarnescu, Ion Cantacuzino, Constantin Enescu, Constantin Noica, Mircea Eliade, Alexanru Cristian Tell și Mircea Vulcănescu.⁶ În acest text și în altele de popularizare și pedagogie a acțiunii sociale a monografiei Stahl este și mai vehement în ceea ce privește clivajul dintre sat și oraș și politicile culturale de educare a țăranilor. Articolul este preluat ca atare, autorul considerând de cuviință să-l amendeze într-un singur loc, unde evocă pozitiv rolul curentelor sămănătorist și poporanist în cunoașterea satului. Astfel, la acest paragraf: „fondul gândirii noastre despre sat, chiar a acelora care se declară antisămănătorști, este fără să o vrem sămănătorist, în măsura în care din îndemn sufletesc, înțelegere sau interes politic ne apropie clasa țărănească.”⁷

Stahl adaugă o notă infrapaginală în care precizează că, deși în 1933 s-ar fi aflat „sub înrăurirea directă a școlii lui Nicolae Iorga”, ulterior, tocmai în urma experienței de pe teren, perspectiva asupra sămănătorismului s-ar fi schimbat „radical”, indicând pentru actualizare primul capitol al *Eseurilor*. Așa cum am precizat, articolul pentru *Criterion* a fost publicat nu în 1933, ci în 1935, iar până atunci Stahl avusese o vastă experiență monografică de teren de aproape 10 ani. Excluz să fi avut, la momentul acela, naivități iorghiste nedepistate sau neconștientizate. Cât privește părerea „radical” schimbată,

Stahl discută, într-adevăr, sămănătorismul și poporanismul ca fiind „retrograde”, „tradiționaliste”, idealizatoare ale satului și „închise oricărui progres”, dar trezind, cu toate acestea, un interes anume pentru folclor și etnografie. În *Amintiri și gânduri* evocase influența resimțită a sămănătorismului fără a mai simți nevoia vreunei delimitări critice, de fapt gășind în aceleași curente „retrograde” de mai târziu aplecări „progresiste”:

„în biblioteca de acasă, lucrările lui Iorga se aflau în foarte mare număr, precum și revistele sămănătoriste (dar și cele din Transilvania) astfel că ele au constituit lectura mea cea mai de temei, adică cea a primei tinereti, pe care de altfel am continuat-o și mai târziu, lectura lui Iorga având până astăzi farmecul pe care numai Michelet îl mai are (...). Crescut în această atmosferă, era normal să-mi rămână multe din ale *Sămănătorului*. Nu renege nici acum această formație din tinerete, căci oricât de iluzorie ar fi fost credința poporanistilor că ar putea obține rezultate, politice și sociale, prin «apropierea de popor», nu e mai puțin adevărat că această «iluzie» era profund umană și progresistă (sbl.m.).”⁸

În plus, în același volum de amintiri, Stahl își asumă deschis „sămănătorismul”:

„Am fost acuzat uneori de «sămănătorism». Pe bună dreptate; dar nu spre rușinea mea, căci sămănătorismul a fost o opțiune socială și politică de apărare a țăranimii, măcar că teoretizată excesiv de «romantic» (sbl.m.). Dacă am socotit că din tot ce a dat țara românească mai valoros ca creație culturală se datorește oamenilor din sate, e poate o atitudine excesivă; semn însă, în tot cazul, că în luptele sociale care se purtau la acea vreme, optasem să stau de partea acestora și nu a opresorilor lor. «Romantismul» l-am avut însă numai ca temelie sentimentală a cercetărilor mele, străduindu-mă totuși să fiu cât mai «științific» cu putință.”⁹

Într-adevăr, din multe rânduri scrise despre Stahl în anii 1930 despre cultura satelor răzbate clar și răspicat „sentimentalismul” său sămănătorist, până acolo încât în multiple privințe concepția sa se aseamănă până la identitate cu cea a unui „reacționar”, „tradiționalist” și „ortodoxist” ca Mircea Vulcănescu. Nu sunt temeuri pentru a considera că această atitudine adoptată de sociolog în scrieri publicate era conjuncturală; dimpotrivă, după toate indiciile, ea reflectă convingerile sale, așa cum se poate vedea în corespondența de tinerete și în conversațiile de istorie orală de la bătrânețe. În această privință, Stahl este surprinzător de constant, iar fatalismul său nostalgic, provocat percepția că dispariția formelor vechi și autentice de viață țărănească este inevitabilă, nu dilua concepția despre cultura satească, ci avea ca efect un puternic scepticism vis-a-vis de proiectele politice sau sociale demarate în numele țăranimii.

„Să nu lăsăm să se piardă țărâna adevărată a satelor”

În articolul menționat publicat în *Criterion* regăsim mai multe teze reluate, parțial, în scrierile despre sat și cultura sătească de mai târziu:

- Forma autentică de cultură românească se găsește la sate;
- Cultura orașelor este hibridă și artificială;
- Satul nu este cunoscut sau este rău cunoscut de elitele României moderne;
- Există o falie, socială și culturală, între elitele modernizării României, reprezentate ale orașului, și țărâtime;
- Politicile de modernizare/civilizare a satului prin introducerea de coduri de legi noi, prin școală și prin misiunile de „culturalizare” sunt inadecvate și au efecte negative (de fapt, Stahl le consideră o „crimă” la adresa satului), ducând la transformarea acestuia într-o „mahala” a orașului (într-o periferie deculturalizată a orașului);
- Satul trebuie ajutat mai cu seamă pentru a avea practici igienice mai bune și tehnici gospodărești adecvate; acestea, însă, trebuie aplicate în respectul și în cunoașterea „culturii sătești”;

În mod evident, aceste teze sunt corespondente cu cele expuse de Mircea Vulcănescu în cunoscutul său articol *Cele două Români*, publicat în *Dreapta*, precum și în alte articole și conferințe pe tema satului. Lucrul nu este surprinzător, având în vedere că Stahl a colaborat, alături de Vulcănescu, atât la *Dreapta*, cât și *Criterion*. Suprapunerea de viziune arată, de fapt, o concepție și o identitate comună de grup monografist. Diferențele țin de calea imaginată pe care se mai putea face ceva pentru sate. Astfel, Stahl consideră că nu mai e posibil un stat țărănesc în care societatea ar fi rămas „rurală în toată structura ei psihologică și socială”, așa cum găsea că există în Bulgaria sau Serbia. Singura cale rămasă disponibilă pentru cunoașterea adecvată a satului rămâne, așadar, pentru sociolog, „calea înțelegerii critice, prin atente studii și necontenite altoiri a ceea ce gândim cu ceea ce am aflat la sate”. Astfel: „Cunoașterea științifică a satului este o datorie națională, pentru că singură ea ne poate duce, pe calea cunoașterii națiunii, la o conștiință națională în sensul cel adevărat al cuvântului”.¹⁰ În schimb, Vulcănescu, adept al tezei ceajanoviste potrivit căreia nu există un curs inexorabil către capitalism și socialism, ci sunt posibile căi diferite pentru societăți cu structuri sociale și economice diferite, explora în 1933 posibilitățile existenței unui stat țărănesc, o combinație de sfaturi sovietice, cantoane elvețiene și guvernare locală/regională.¹¹

În problematica înțelegerii satului, Stahl enumeră câteva curente, dintre care cele mai însemnate sunt cele gherist-socialiste și sămănătoriste. Gherismul a fost important pentru că, potrivit sociologului, a descris consecințele capitalismului asupra satului; cu toate acestea, însă, chiar dacă „gherismul a cunoscut prea bine ce era capitalismul care ne influența, nu știa decât prea puține despre ce era satul el însuși, asupra căruia se exercita influența capitalistă.”¹² În schimb, „mișcarea cea mai însemnată pentru cunoașterea satului rămâne tot aceea a *Sămănătorului*” (vezi mai sus cum a atenuat aceste afirmații Stahl în 1983, în *Eseuri critice*). Dar scopul articolului

nu era de justificare a sămănătorismului, în cele din urmă, ci de subliniere a importanței cercetărilor monografice: sociologia lui Gusti și a adeptilor săi era soluția adecvată pentru înțelegerea „adevărată” a satului, prin specialiștii formați și prin contextul social și politic: reforma agrară și cea a votului universal (pentru bărbați).¹³ Mai departe, Stahl trasează câteva „linii mari de forță” care se degajă din viața satelor, se subînțelege, în urma cercetărilor de pe teren la care a participat. Sociologul reia ideea unei „structuri” aparținând în ceea ce privește țărâtimea, care alcătuiește „un bloc omogen de puternică creație originală” având ca trăsătură distinctivă „obștea creatoare”, „mentalitatea colectivă” care este adevăratul depozitar al culturii sătești. Omogenitatea de care vorbește aici Stahl nu se referă la un conținut cultural identic, ci la forma colectivă de viață și de reproducere socială, de vreme ce, mai încolo, el afirmă că „nu sunt două sate care să se asemene”.¹⁴

În broșurile de popularizare a idelilor sale asupra „culturalizării” satelor și de îndrumare a activităților echipelor studențești din etapa Fundațiilor Regale, *Pentru sat și Cultura satelor*, Stahl reia și dezvoltă aceleași teze. În *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă*¹⁵, alcătuită cu un an mai devreme, sociologul are în vedere relația dintre școală și sat sau cultura sătească, mai exact, politica de „culturalizare” a statului modern prin intermediul școlii care se rezuma, în analiza lui Stahl, la o răspândire a „culturii orașelor” la sate.¹⁶ Astfel, este atacată critic chiar o premisă și, totodată, un standard de bază al politicilor educaționale moderne, anume alfabetizarea, printr-o răsturnare a perspectivei: nu „poporul” este refractar educației prin numărul mare de analfabeți existent, ci aceasta este prost concepută și inadecvată satelor:

„Ei bine, dacă există o vină criminală față de cultura noastră și poporul acesta românesc, apoi ar fi fără îndoială să credem așa! Nu poporul este lipsit de putințele culturii, ci noi, cărturarii orașelor, tare greșiți am fost față de ei, atuncia când le-am asasinat, prin falsă noastră «culturalizare», vechea lor cultură, fără măcar să o înlocuim cu altceva, cel puțin la fel de bun.”¹⁷

Este remarcabil tonul vehement al lui Stahl. De două ori în același paragraf acesta denunță proiectul educațional al României moderne drept criminal. Indiciile arată că e vorba despre un proiect editorial personal, dedicat rolului școlii la sat și publicat la editura unei reviste adresate învățătorilor și axată întocmai tematicii precizate.¹⁸ Sociologul voia să-și facă auzită vocea în conversația interbelică despre sat și despre „culturalizarea” țărănilor. Broșura cuprinde, de altfel, articole scrise pentru revistă: „Școala, cultura și mediul social”¹⁹, „Falsa cultură la sate. Adevărata cultură sătească”²⁰, „Cea dintâi nevoie: sănătatea”²¹, „Școala: pildă vie a satului”²², „Temeiul culturii sătești: gospodăria.”²³

În „Falsa cultură la sate. Adevărata cultură sătească”, Stahl supune criticii „culturalizarea” satelor prin „mămuțărirea sclifosită a orașelor”, prin inducerea unui model aspirațional urban care are ca efect nu doar ignorarea realităților locale, ci

și inducerea unui sentiment de dispreț – sau ură de sine, am spune astăzi – față de propriul mediu de proveniență. Săteanul „educat” astfel are ca ideal în viață un mod de viață asemănător orașului. Și din nou Stahl folosește, în acest context, termenul tare de „crimă”: „Ei bine, nu acesta trebuie să fie rezultatul școlii. Este nepermis, este o crimă ca școala să dea celor care au trecut prin ea sentimentul de dispreț față de semenii săi și să-i facă a se simți exilați în mijlocul unei vieți pe care trebuie totuși să o trăiască.”²⁴

Într-un stil mai degrabă polemic, monografistul deplânge „mitocănizarea” satelor, imitație a unei imitații (orașul), vorbirea „cârâită” și „pășărească” a „educaților” și pretențiozitatea inutilă și ridicolă a „apostolilor culturali”. Consideră că singurul rezultat al unei astfel de „culturalizări” ar fi transformarea satelor în „mahalaua nesfârșită a orașelor” și invocă o „țărănie adevărată” care trebuie salvată:

„Să nu lăsăm să se piardă țărănia adevărată a satelor, care nu este ceea ce este și orașul, însă în mai prost, ci este ceva deosebit, de sine stătător, *singurul* lucru pe care neamul românesc l-a creat ca valoare adevărată în istoria universală și *singura cale* prin care neamul românesc poate să ajungă ceea ce este merit să fie (sbl.m.). Nu ne trebuie, deci, în ruptul capului «cultură la sate», ci „cultură sătească”, adică o cultură care să crească firesc dinlăuntru satului, întemeiată pe toată tradiția de veacuri a culturii noastre țărănești, care a ajuns să fie trup din trupul însăși al României și pe care de aceea numai cu foarte multă băgare de seamă o putem clinti din loc.”²⁵

În alte locuri din aceeași broșură Stahl este de un lirism care aduce aminte de modul în care Dostoievski invoca cultura religioasă a mușicilor ruși – fragmente care probabil sunt inspirate de dialogurile avute cu Vulcănescu pe această temă.

*Pentru sat*²⁶ este tot o culegere de articole, prelegeri și conferințe pe teme de „culturalizare a satului” dedicată echipelor studentești finanțate de Fundația Culturală Regală „Carol I” și însărcinate cu acțiunea socială. Textele incluse în volum datează încă de la sfârșitul anilor 1920, continuând până spre finele anilor 1930, și fuseseră publicate în diverse reviste sau ziare, precum *Azi*, *Dreapta*, *Criterion*, *Revista Fundațiilor Regale*, cele mai multe fiind culese din *Curierul Echipelor*, periodicul instituit de Dimitrie Gusti pentru popularizarea campaniilor echipelor studentești, dar și pentru informarea și ghidarea echipelor ca atare. Lor li se adaugă unele cuvântări rostite de Stahl la diferite evenimente monografiste, precum și câteva conferințe rostite la radio.

În această culegere include Stahl și eseu „*Satul*” publicat la *Criterion* și reluat, decenii mai târziu, și în *Eseuri critice*, fapt în sine semnificativ care arată continuitatea concepțiilor sale. Se regăsesc, de asemenea, texte cunoscute, precum „Între stânga și dreapta, o datorie”, sau „Să ne vorbescă românește”, publicate la *Dreapta*, în perioada de implicare a monografiștilor în dezbaterile „tinerei generații”.²⁷ Calul de bătaie este tot „bonjurismul”, o atitudine socială de imitare a Apusului și de abordare a problemelor sociale ale țărănimii în

lipsa unei cunoașteri reale a satului, dar și parada naționalistă de care face caz de „țaranul român” dând dovadă, în schimb, de aceeași ignoranță și lipsă de interes față de acesta.

Într-un articol publicat pe baza stenogramelor unei prelegeri ținute în cadrul unui curs dedicat bibliotecarilor, Stahl dezvoltă reflecțiile despre rolul „distrugetor” al școlii față de cultura satelor referindu-se la „analfabetismul postșcolar”, fenomen observat în cursul campaniilor monografice.²⁸ Prin analfabetism postșcolar, sociologul înțelege pe cei care fie nu mai știu să citească și să scrie deși au parcurs ciclul primar, sau cei care, deși au rămas alfabetizați, nu obișnuiesc să citească. De fapt, problema nu ar fi că vechea cultură țărănească nu ar fi penetrabilă influențelor „culte”, căci acestea sunt identificabile. Astfel, Stahl invocă influența lui Anton Pan, a Mitropolitului Dosoftei, a altor substraturi religioase-culte regăsite de acesta în cultura satelor cercetate. De asemenea, pe plan juridic, erau vizibile urmele Regulamentelor Organice în practicile normative sătești. Aceste precedente de interacțiune și influențare a vieții satelor de către cultura „cârturărească” a elitelor arată, consideră Stahl, că, de fapt, problema constă în calea aleasă de „moderni”:

„Este vorba nu de a turna cu sila o cultură pe care o ai gata făcută de la oraș și învățată în școli, în viața satelor, ci dimpotrivă, de a crea o cultură pe care satele să o primească, mai mult decât atât, care să crească organic din însăși ridicarea satelor, pentru că orișicât de minunată ar fi cultura pe care o știi de la oraș, dacă ea efectiv nu este întrebuițată de către sat, atunci este exact ca și cum n-ai avea-o.”²⁹

Stahl considera că acțiunea potrivită de „culturalizare” a satelor poate fi concepută doar în urma unei cunoașteri reale, științifice a satului, prin participare la viața țărănească, și prin stabilirea unor obiective cu caracter practic: o mai bună igienă, o mai bună și eficientă organizare economică, remediarea unor probleme de ordin „moral”. Este ceea ce s-a și încercat, cel puțin ca proiect, de către echipele regale studentești, prin cele patru domenii de acțiune stabilite, anume cultura muncii, cultura sănătății, cultura minții și cea a sufletului: infuzarea/transmiterea unor practici din interiorul culturii sătești.³⁰

„Neosămănătorism eficace”

Scrierile editate ale lui Stahl, fie din interbelic, fie din comunism, nu sunt singurele surse care ne informează asupra concepțiilor sale despre cultura satelor. Corespondența lui Anton Golopenția din anii 1930 și interviul de istorie orală din anii 1980 completează acest tablou. Într-o scrisoare către Ștefania Cristescu din decembrie 1933, Anton Golopenția, pe atunci aflat la studii în Germania, îi dă acesteia noutăți din țară legate de monografie. Cea mai importantă: numirea lui Dimitrie Gusti la Fundațiile Regale:

„(...) profesorul a fost numit directorul «Fundației Regale Principele Carol» (răspândirea culturii în popor, ca scop). Ceea ce deschide posibilități de lucru câtorva monografiști,

acum și în viitor, și îngăduie îndeosebi lui Ricu Stahl, nădăduiesc, să facă neosămănătorism eficace”³¹

Reiese de aici că în grupul monografist erau binecunoscute concepțiile lui Stahl, dar și că acesta avea ocazia să le pună practică odată cu numirea lui Gusti la Fundațiile Regale, ceea ce sugerează că sociologul nu avea, cel puțin în prima parte a anilor 1930, doar obiective personale strict „științifice” distincte în cadrul Școlii Sociologice, ci și obiective mai practice de influențare politicilor intervenționiste la sat. Mai mult decât atât, într-o epistolă de această dată trimisă chiar lui Stahl în februarie 1934, Anton Golopenția îi înfățișează acestuia – ca pe un exemplu pozitiv – tendința tot mai accentuată a sociologiei germane către o „știință a neamului”, adică spre o poziție deja adoptată și practică, în percepția lui, de Școala sociologică de la București. „Te-ar bucura Sămănătorismul integral de aici”³², scrie Golopenția, detaliind, în continuare, „respectul fără margini” cu care se vorbește despre țărâtime în literatură, sociologie, vizibil în expozițiile tematice vizitate de român. Și adaugă concludiv spre finalul scrisorii: „Ce bine dacă i-am putea dăscăli și noi în stilul acesta pe orașenii noștri occidentalizați! Și pe țărânii care visează orașul”³³

În mod evident, considerațiile lui Golopenția sunt inspirate nu doar de articolele publicate pe temă de Henri H. Stahl, ci și de conversațiile dintre ei sau în cadrul social monografic. Lui Golopenția îi răspunde un Stahl care pare din ce în ce mai dezamăgit atât de atmosfera deteriorată din cadrul monografiei (ne aflăm în anii critici 1933-1934) cât și de naționalismul de paradă dominant din epocă. Astfel, în martie 1934 Henri H. Stahl îi scrie lui Golopenția: „Acuma dai cu tunul și nu găsești un om care să freamăte pentru sat, așa cum s-ar fi căzut unui monografist (peste 500 am fost de toții) care a deschis ochii să vadă și ar fi înțeles ceva.”³⁴

În ceea ce privește lucrul la Fundație, Stahl constată că „profesorul nu are curajul necesar. Cred că o să batem apa în piuă. Și totuși, s-ar putea face ceva”³⁵ În schimb, într-o altă scrisoare a acestuia către Golopenția, datată incert între 1934-1935, Stahl devine liric atât în dragostea sa față de sat, cât și față de modul în care își reprezenta în acel moment propriul său rol în monografie și în raport cu satul:

„Tu știi cât de mult am fost prins de dragostea țărâniei și ce aș fi vrut să fac, întreg puținul ce puteam, pentru ea. (...) Țărânia pe care o iubesc nu mai poate fi. O mănâncă, zi de zi, alt suflet. Nu cel al orașului, căci nu în urbanizare văd primejdia, ci în stilul „național” fals al acelor care luptă cu-aceleași cuvinte cu care aș fi luptat eu, dacă aș fi fost un luptător, însă pentru un ideal fals. Când occidentul e furios «naționalist», bonjuriștii noștri inevitabili sunt și ei tot așa: adică fac, sau vor să facă, ce fac ceilalți, însă în numele «autohtonismului» și îmbrăcați în «țărâni», ca într-o cămașă colorată. Nu pot primi această dureroasă nouă formă fără fond”³⁶

Aceste rânduri sunt un ecou mult mai personal al intervențiilor lui Stahl din *Dreapta* și din atmosfera acelor ani. Într-adevăr,

nici în celelalte scrieri editate discutate mai sus nu la urbanizare în sine se referă critic Stahl, ci la procesul de imitare și de transfer al acestei imitații la sat, cu atât mai primejdios când acesta este făcut, aparent, în numele „autohtonismului”. Stahl este congruent și de această dată cu alți monografiști, îndeosebi Vulcănescu, însăși tentativa lor de a interveni în dezbaterile „tinerei generații” fiind menită distanțării critice de tendințele fascizante tot mai de succes pe plan intern, în raport direct cu afirmarea naționalist-fascistă din Italia și Germania. Trebuie reținut că echivalarea bonjuriștilor/ pașoptiștilor cu naționaliștii români la modă în interbelic, respectiv cu legionarii, era o idee reluată de Stahl și mai târziu, în interviurile de istorie orală³⁷, și exprimată și de Vulcănescu în mai multe texte dedicate tinerei generații, inclusiv în *Dimensiunea românească a existenței*.³⁸ Adică era un alt loc comun al gândirii monografiste măcar pentru grupul Stahl-Vulcănescu-Golopenția (la care se adaugă, cel mai probabil, Dumitru Georgescu).

De fapt, după cum răzbate din această epistolă transmisă către Golopenția, Stahl ajunsese la un scepticism complet privitor la ajutorarea „țărâniei” pe cale politică sau chiar culturală: „refuz indignat participarea la așa ceva. Și mă voi amesteca, numai în măsura în care voi putea îndulci puțin moartea lucrurilor care sunt ale mele, sortite pierii, pe care poate singur mi le fac năluca”³⁹ Sociologul explică pe larg această reticență față de remediile intervenționiste pentru a salva instituțiile sociale ale vechiului sat în *Amintiri și gânduri*, ani mai târziu:

„Ajunsesem astfel la o concepție care nu mai avea nimic din felul meu cel vechi de a gândi pe vremea când mai credeam încă într-un «sămănătorism» literar și un «narodnicism» politic. Nici măcar cu felul de a gândi al activismului cultural întemeiat sociologic, cum îl organizase Fundația, nu mai eram acum de acord”⁴⁰

Intervenit cândva în anii debutului lucrului la Fundație, acest scepticism legate de mijloace nu aduce atingere concepției lui Stahl despre cultura satelor. În interviurile de istorie orală realizate de Zoltán Rostás, referindu-se la anii formării sale intelectuale, Stahl înfățișează astfel raportul dintre referințele sale socialiste și iorghiste:

„– Care au fost determinațiile unei opțiuni posibile, pentru un tânăr din generația Dvs.? – Eu cred că problema de bază era aceea că am plecat de la o rădăcină gheristă. Gherea a fost, și prin fratele meu, și prin ceea ce am citit din Gherea, cel care a centrat problema pe ceea ce am spus adineaori: marea problemă de istorie socială: cum s-a întâmplat că a pătruns capitalismul la noi în țară. Deci, eu aveam o legătură cu probleme de marxism. Unde se discutau aceste probleme? Numai în cluburile socialiste. – Dar, în același timp, marea simpatie pentru Iorga putea să vă determine să mergeți spre dreapta. – Nu, legătura s-a făcut așa cum spuneam. O fi avut dreptate Gherea, dar nu știa ce-i satul românesc. Satul românesc? Iorga știa ce înseamnă. Deci,

legătura se făcea pe această problemă, a satului românesc, a istoriei sociale a țării românești. Asta era legătura. Nu m-am dus spre Iorga, după cum nu m-am dus nici spre socialiști, politicește. Dar problemele gheriste nu le puteai discuta decât în cluburile socialiste, nu în altă parte”.⁴¹

Remarci de încheiere

Într-o scriere recentă îl descriam pe Henri H. Stahl ca fiind „un socialist cu accente sămănătoriste.”⁴² După recitirea textelor sale despre cultura satelor și cultura folclorică, fie din anii 1930, fie din anii 1980, fie texte de popularizare, fie științifice, fie de opinie, fie memorialistice, probabil că descrierea de mai sus este o subestimare a caracterului sămănătorist al sociologului monografist. *Neosămănătorist* ar părea o formulă poate mai adecvată, dar, în cele din urmă, nu acesta este obiectivul cel mai important în cercetarea noastră, de a găsi și

folosi etichete, ci de a lărgi cunoașterea pe care o avem asupra membrilor Școlii Sociologice de la București. Henri H. Stahl este un autor mai complex și mai surprinzător decât știm că este deja. În chestiunea culturii satelor, concepția sa a fost modelată nu doar prin interacțiunea cu socialismul gherist sau cu sămănătorismul lui Iorga, ci și prin interacțiunea cu ceilalți monografiști, îndeosebi Mircea Vulcănescu. Inițial, Stahl era mult mai înclinat către acțiune destinată „salvării” satelor, iar o parte din prietenii săi monografiști au considerat că preluarea Fundațiilor Regale de către Dimitrie Gusti ar fi fost o oportunitate pentru acesta pentru a-și materializa ideile. Experiența sa de „activist”, însă, mai degrabă îl convinge că nu există nicio cale adecvată prin care cultura satelor (ceea ce el numea „țărâna adevărată”) să mai poată fi salvată; își propunea, în schimb, să o studieze cât mai are ocazia și să intervină acolo unde împrejurările i-o permiteau și unde considera că poate „îndulci” moartea celor pe care le iubea.

Note:

1. Henri H. Stahl, *Eseuri critice despre cultura populară românească* (București: Editura Minerva, 1983), 5-6. Expresia citată de Stahl este din cartea lui Gheorghe Brătianu, *O enigmă și-un miracol istoric: poporul român*, (București: Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol al II-lea”, 1940).
2. Ibid., 8.
3. Anteu este o trimitere care a circulat în cercul monografiștilor, sursa fiind Anton Golopenția, care la rândul său a preluat-o de la Hans Freyer, sociologul cu care și-a făcut doctoratul în Germania.
4. Stahl, *Eseuri critice*, 231. În *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (1940), la capitolul privind cercetarea manifestărilor economice, se arată că „în cadrul unei monografii sociologice, manifestarea economică nu este privită de sine stătător, ca un fenomen desprins de societate, cum procedea de cele mai multe ori economia politică, ci dimpotrivă, ca un fenomen social structurat și având deci legături cu întreaga viață socială și cadrele ei” (170). A se vedea și modul în care Vulcănescu explică diferența dintre diverse sociologii „unilaterale” și cea gustiană în *Teoria și sociologia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat*, disponibil online în arhiva SOCIOLBUC. Vezi https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/contributii-in-sociologia-economiei-34/MV97-PROLEG_SOC_EC.pdf, îndeosebi pp. 159-163. Accesat pe 20 februarie 2022.
5. Stahl, *Eseuri critice*, 232: „Această greșală (de a considera că există un singur folclor românesc, «dăător de seamă pentru întreg neamul românesc») se bazează în fond tot pe vechea credință că folclorul este expresia directă a unui „duh al poporului”, astfel că e de ajuns să pui mâna pe un exemplar bun pentru ca acesta să dea seama pentru tot restul producțiilor de același fel, «etnia» unui popor manifestându-se deci în permanență și neschimbat în fiecare din manifestările ei. În realitate, dimpotrivă, ceea ce este specific folclorului este imensa lui capacitate de a se diversifica, îmbrăcând forme variate de la un domeniu la altul, de la un emițător la altul, ba chiar și de la o emisie la alta a aceluiași informator”.
6. *Criterion*, an I, nr. 3-4, 15 noiembrie – 1 decembrie, 1934.
7. Stahl, *Eseuri critice*, 280.
8. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București: Minerva, 1981), 16.
9. Ibid., 69-70.
10. Henri H. Stahl, „Satul”, *Criterion*, An II, nr. 6-7 (1935): 3.
11. Vezi pentru detaliile concepției lui Vulcănescu capitolul „Satul românesc, o „terra incognita””, din Ionuț Butoi, *Mircea Vulcănescu, o microistorie a interbelicului românesc* (București: Eikon, 2015), 165-238; „«Cele două Românii» – originile și contextul unei formule controversate”, din Ionuț Butoi, *Canonizare, demitizare și realism științific. Studii despre Mircea Vulcănescu* (București: Eikon, 2017), 120-167.
12. Stahl, „Satul”, 3.
13. Ibid.
14. Ibid., 4.
15. Henri H. Stahl, *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă* (Cluj: Editura Revistei „Satul și școala”, 1934). Online: disponibilă online în Arhiva SOCIOLBUC: https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/sociologia-culturii-populare-90/HHS35b.CULT_SATELOR1.pdf. Accesat în 20 februarie 2022.
16. Ibid., 8-9.

17. Ibid., 11.
18. Revista lunară pentru educație și învățământ *Satul și școala* (1931-1941) este redactată de profesorii și pedagogii Constantin Iencica și Dimitrie Goga și în paginile ei publică o varietate de autori care acoperă întreg spectrul cultural și ideologic al României interbelice. În cuvântul către cititori din primul număr, redactorii scriu: „Voim ca învățătorul să privească cât mai atent viața sufletească a satului, s-o poată urmări în evoluția ei, s-o aducă în cât mai mare măsură la școală. Pentru această cunoaștere, vom cerceta cu ajutorul cititorilor diferite probleme ale vieții sătești de socială, morală, religioasă și economică. Acest material îl vom oferi învățătorilor sub formă de concluzii ca să-l utilizeze în activitatea lor, potrivit regiunilor în care se găsesc.” Citat din Constantin Iencica, Dimitrie Goga, Ana Iencica, „Cuvânt către cititori”, *Satul și școala*, an I, nr. 1 (1931): 2. Online: https://dSPACE.bcucIuj.ro/jspui/bitstream/123456789/53494/1/BCUCIUIJ_FP_279940_1931-1932_001_001.pdf
19. Henri H. Stahl, „Școala, cultura și mediul”, *Satul și școala*, An III, nr. 8 (1934): 243-246. Online: https://dSPACE.bcucIuj.ro/jspui/bitstream/123456789/53515/1/BCUCIUIJ_FP_279940_1933-1934_003_007_008.pdf.
20. Henri H. Stahl, „Falsa cultură la sate. Adevărata cultură sătească”, *Satul și școala*, An III, nr. 9 (1934): 281-288. Online: https://dSPACE.bcucIuj.ro/jspui/bitstream/123456789/53516/1/BCUCIUIJ_FP_279940_1933-1934_003_009.pdf.
21. Henri H. Stahl, „Cea dintâi nevoie: sănătatea”, *Satul și școala*, An III, nr. 10 (1934): 333-336. Online: https://dSPACE.bcucIuj.ro/jspui/bitstream/123456789/53517/1/BCUCIUIJ_FP_279940_1933-1934_003_010_012.pdf
22. Henri H. Stahl, „Școala, pildă vie a satului”, *Satul și școala*, An IV, nr. 7-8, (1935): 193-196. Online: https://dSPACE.bcucIuj.ro/jspui/bitstream/123456789/53522/1/BCUCIUIJ_FP_279940_1934-1935_004_007_008.pdf.
23. Henri H. Stahl, „Temeiul culturii sătești: gospodăria”, *Satul și școala*, An IV, nr. 1-2 (1934): 20-23. Online: https://dSPACE.bcucIuj.ro/jspui/bitstream/123456789/53518/1/BCUCIUIJ_FP_279940_1934-1935_004_001_002.pdf.
24. Stahl, „Falsa cultură la sate”, 284.
25. Ibid., 286.
26. Henri H. Stahl, *Pentru sat* (București: Fundația Culturală Regală „Carol I”, 1939). Online: https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/dezvoltare-comunitara-si-regionala-25/HHS39b.PENTRU_SATb.pdf.
27. Despre implicarea monografistă la *Dreapta*, vezi Butoi, *Canonizare, demitizare*, 133-141.
28. Stahl, *Pentru sat*, 37.
29. Ibid., 40.
30. În această privință, la nivel principial, se remarcă aceeași identitate de viziune între cei doi monografiști și prieteni, Mircea Vulcănescu și Henri H. Stahl. Într-o conferință pe tema „tinerei generații interbelice”, Vulcănescu precizează mai direct unde anume ar fi utilă acțiunea de „culturalizare” dusă pe baza campaniilor monografice: „dacă, în ceea ce privește partea materială a vieții rurale, studenții *pot* să ajute pe țărani, în ceea ce privește cultura satelor – împotriva a ceea ce se crede îndeobște – studenții nu au decât de *învățat* de la sate. Pentru că satele au o cultură proprie, integrată perfect în orizontul lor material, pe când studenții, dacă sunt de la țară, sunt dezrădăcinați de această cultură; iar dacă sunt de la oraș, nu o cunosc. În amândouă cazurile, dacă se apucă de altceva decât să o cunoască, la fel cu monografiștii, cultura satelor, ei zdruncină această cultură – singurul bun tradițional ce ne-a mai rămas *viu* până astăzi – fără a putea pune nimic în schimb” (sbl.aut.). Citat din Mircea Vulcănescu, *Tânără generație* (București: Compania, 2010), 131. Textul este din 1934, fiind adăugat în varianta scrisă a unei conferințe a autorului despre „tendențele tinerei generații”.
31. Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932-1950)*. Vol II (București: Editura Enciclopedică, 2010), 204-205.
32. Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)*. Vol. IV (București: Editura Enciclopedică, 2014), 429.
33. Ibid., 431.
34. Ibid., 432.
35. Ibid.
36. Ibid., 435-436.
37. Henri H. Stahl despre Codreanu: „L-am cunoscut și eu pe Căpitan foarte bine, în casă la Polihroniade. Cum să nu. Era de o prostie catastrofală. Era incapabil să vorbească. Nu vorbea decât în fraze scurte, scurte lozinci. Dar avea o prezență fizică impresionantă. Mai întâi că era un bărbat puternic, un munte de bărbat, mare, impresionant. Și avea această calitate, un tip excepțional... Este unul dintre puținii români care a reușit să provoace un curent de mistică socială. Nu știu cum or fi fost pe vremuri pașoptiștii, că ei au mai avut..., se zice despre ei că ar fi avut darul să provoace un curent de mistică politică. Bălcescu, poate? Poate, dar Bălcescu a lucrat așa de puțin, foarte puțin în țară, luptându-se cu Heliade-Rădulescu din plin. Golești... frații Golești, foarte respectabili, dar... C.A. Rosetti era un fanatic, fără îndoială, dar fără posibilitatea, fără darul... Nimeni n-a spus că C.A. Rosetti era impresionant, că reușea să strângă în jurul lui oamenii. Deși e foarte ciudat ce s-a întâmplat atunci, cu încălzirea aceasta pașoptistă. Și dincolo de '48, până la Zelea-Codreanu n-a mai fost nimeni care să fi creat un curent. Nici partidul comunist n-a creat un curent; era un grup foarte restrâns, de câțiva oameni, pe care-i numărai pe degete, nebăgați în seamă de nimeni, decât de poliție. Poliția avea clientela asigurată, să se ducă în urma acestor douăzeci-treizeci de oameni. N-a avut priză în masă”. Din Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Paideia, 2000). Online aici: <https://www.cooperativag.ro/h-h-stahl-despre-mircea-eliade/>.
38. Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței* (București: Editura Fundației Culturale Române, 1991), 143-146. „Momentul

nespiritual” la care se referă Vulcănescu este cel al ideologizării progresive a anilor 1930.

39. Golopenția, *Rapsodia epistolară IV*, 437.

40. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 381.

41. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Paideia, 2000). Online: <https://www.cooperativag.ro/interviu-cu-h-h-stahl-extras-din-monografia-ca-utopie-eu-n-am-fost-fanatic-niciodata/>.

42. Ionuț Butoi, „De la satul hiperbolic la satul periferic: reprezentări despre lumea țărănească”, în Ionuț Butoi, Mircea Platon (editori), *Percepții privind satul românesc. Antologie din clasici ai culturii naționale* (București: Cuvântul Vieții, 2019), 206.

Bibliography:

Butoi, Ionuț. *Mircea Vulcănescu, o microistorie a interbelicului românesc* [Mircea Vulcanescu. A Microhistory of The Romanian Interwar Period]. Bucharest: Eikon, 2015.

Butoi, Ionuț. *Canonizare, demitizare și realism științific. Studii despre Mircea Vulcănescu* [Canonization, Demystification and Scientific Realism. Studies on Mircea Vulcanescu]. Bucharest: Eikon, 2017.

Butoi, Ionuț. “Punctul de cotitură” [The Turning Point]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 1-3.

Butoi, Ionuț, and Mircea Platon, eds. *Percepții privind satul românesc. Antologie din clasici ai culturii naționale* [Perceptions on the Romanian village. Antology from the classics of national culture]. Bucharest: Editura Cuvântul Vieții, 2019.

Chirot, Daniel. “Honoris Causa Reception Address: Why 20th Century Romanian Sociology and History Are Relevant Today” [Honoris Causa Reception Address: Why 20th Century Romanian Sociology and History Are Relevant Today]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 101-106.

Costin, Dana. “Istoria socială implicită în cercetarea sociologică de la Drăguș” [The Implicit Social History in the Monographic Writings of Drăguș]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 59-63.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1932-1950)*. Vol II [Epistolary Rhapsody: letters sent and received by Anton Golopenția (1932-1950). Vol. II]. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2010.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)*. Vol. IV [Epistolary Rhapsody: letters sent and received by Anton Golopenția (1923-1950) Vol. IV]. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2014.

Iencica, Constantin, Dimitrie Goga, and Ana Iencica. “Cuvânt către cititori” [A Word to the Readers]. *Satul și școala* no. 1 (1931).

Herseni, Traian, Dimitrie Gusti. *Îndrumări pentru monografiile sociologice* [Guidelines for sociological monographs]. Bucharest: Social Science Institute in Romania, 1940.

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie: interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia: interviews with Henri H. Stahl (1985-1987)]. Bucharest: Paideia, 2000.

Rostás, Zoltan. “Monografia Drăgușului și contextul ei” [Drăguș Monography and its Context]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 4-9.

Stahl, Henri H. *Eseuri critice despre cultura populară românească* [Critical Essayes on Romanian Popular Culture]. Bucharest: Minerva, 1983.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* [Memories and Thoughts from the Old School of „Sociological Monographs”]. Bucharest: Minerva, 1981.

Stahl, Henri H. *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă* [The Village Culture. How to be understood]. Cluj: Editura Revistei „Satul și școala”, 1934.

Stahl, Henri H. *Pentru sat* [For the Village]. Bucharest: Cartea Echipelor, Fundația Culturală Regală „Carol I”, 1939.

Stahl, Henri H. „Satul” [The Village]. *Criterion* no. 6-7 (1935).

Stahl, Henri H. „Școala, cultura și mediul” [The School, The Culture and The Medium]. *Satul și școala* no. 8, (1934).

Stahl, Henri H. „Falsa cultură la sate. Adevărata cultură sătească” [The False Culture of Villages. The True Culture of Villages]. *Satul și școala*, no. 9 (1934).

Stahl, Henri H. „Cea dintâi nevoie: sănătatea” [The First Need: Health]. *Satul și școala*, no. 10 (1934).

Stahl, Henri H. „Școala, pildă vie a satului” [The School, The Living Example Of The Village]. *Satul și școala* no. 7-8 (1935).

Stahl, Henri H. „Temeiul culturii sătești: gospodăria” [The Foundation of The Village Culture: The Household], *Satul și școala*, no. 1-2 (1934).

Vulcănescu, Mircea. *Teoria și sociologia vieții economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat* [Theory and sociology of economic life. Prolegomena to the study of the economic morphology of a village].

Vulcănescu, Mircea. *Tânăra generație* [The Young Generation]. Bucharest: Compania, 2004.

Vulcănescu, Mircea. *Dimensiunea românească a existenței* [The Romanian Dimension of Existence]. Bucharest: Editura Fundației Culturale Române, 1991.

